

خودآموز سنتور

حسین صبا

ویرایش ارفع اطرای

سرشناسه : صبا، حسین، ۱۳۰۳ - ۱۳۳۹.
عنوان و نام پدیدآور : خودآموز سنتور : مطابق برنامه هنرستان ملی/
تهیه، تنظیم و تألیف حسین صبا.
مشخصات نشر : تهران: سرود، ۱۳۸۱.
مشخصات ظاهری : ج۳ : : مصور، جدول، (پارتیسیون).
شابک : 978-964-5842-74-9
شابم : 979-0-802602-24-3
یادداشت : صفحه عنوان به انگلیسی:
موضوع : سنتور -- آموزش.
موضوع : سنتور -- پارتیسیون.
شناسه افزوده : اطرابی، ارفع، ۱۳۲۰ - ویراستار.
رده بندی کنگره : ۲ص۹س/۶۵۴ MT
رده بندی دیویی : ۷۸۹/۷۴۰۷
شماره کتابشناسی ملی : ۸۱-۳۶۴۸۴

انتشارات سرود
تهران - میدان هفتم تیر - ابتدای بهارشیراز - شماره ۱۴
تلفن: ۸۸۸۳۶۱۰۴ و ۸۸۳۱۸۵۹۱-۲ - ۰۹۱۰۳۰۸۸۴۰۰

خودآموز سنتور حسین صبا

ویرایش ارفع اطرابی

نت‌نویسی، تایپ و صفحه‌آرایی زهرا محقق

طرح جلد فرنوش فصیحی

نوبت چاپ پنجم - ۱۴۰۱

تیراژ ۵۰۰ نسخه

شابم: ۹۷۹-۰-۸۰۲۶۰۲-۲۴-۳ ISMN: 979-0-802602-24-3

حق چاپ و نشر برای انتشارات سرود محفوظ است.

قیمت:

www.sorood.ir

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

فهرست

۵	پیشگفتار
۸	چگونگی انتشار این کتاب
۱۰	سنتور
۱۱	مختصری از موسیقی نظری
۱۴	علامات موسیقی
۱۶	بیست دستور برای نوازندگان سنتور
۱۹	جدول سیم‌های سنتور
۱۹	اختصارهای سنتور
۲۰	تمرینات ۱ تا ۴
۲۱	تمرینات ۵ تا ۷
۲۱	تمرین ۸ (ریزهای بریده)
۲۲	تمرین ۹ (ریزهای پیوسته)
۲۲	تمرین ۱۰
۲۲	تمرین ۱۱ (مضرب‌های یکریز - ساده)
۲۲	تمرین ۱۲ (مضرب‌های یکریز - پرش)
۲۳	تمرین ۱۳ (مضرب‌های یکریز - اکتاو)
۲۳	تمرینات ۱۴ تا ۱۶
۲۴	تمرین ۱۷ (برای دست چپ)
۲۵	تمرین ۱۸ (برای هر دو دست)
۲۶	تمرین ۱۹ (مضرب‌های برابر)
۲۸	تمرین ۲۰ (دو راست)
۲۸	چهارمضرب شور
۳۰	تمرین ۲۱ (ضربی شهناز)
۳۲	ضربی حسینی (شور)
۳۳	تمرین ۲۲ (نوعی از مضرب‌های تغییر اپوزیسیون)
۳۳	تمرین ۲۳
۳۴	تمرین ۲۴ (مضرب‌های مختلف)
۳۶	چهارمضرب سه‌گاه
۳۸	پیش‌درآمد شور (علی‌اکبر شهنازی)
۴۱	قسمتی از اشتری
۴۲	چهارمضرب شور (حبیب‌الله سماعی)
۴۵	تمرین ۲۵
۴۶	نغمه‌هایی در شهناز (حبیب‌الله سماعی)
۴۸	رنگ شور (موسی معروفی)
۵۰	پیش‌درآمد سه‌گاه (علی‌اکبر شهنازی)
۵۲	چهارمضرب سه‌گاه
۵۴	رنگ سه‌گاه
۵۶	مخالف سه‌گاه
۵۸	کوک‌ها

مختصری از موسیقی نظری

همان طور که برای نوشتن زبان‌های مختلف دنیا الفبایی لازم است، برای خواندن و نوشتن زبان موسیقی هم خط و الفبایی به کار می‌رود که «نت» یا «خط موسیقی» نامیده می‌شود.

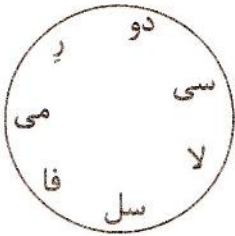
حامل - برای خواندن و نوشتن نت‌ها، پنج خط موازی به نام حامل رسم می‌کنیم و الفبای موسیقی را روی آنها قرار می‌دهیم و در ابتدای این خطوط شکلی به نام «کلید سل» که از روی خط دوم شروع می‌شود رسم می‌نماییم. (تصویرهای ۱ و ۲)

تصویر ۱

تصویر ۲

تصویر ۳

اسامی نت‌ها - الفبای موسیقی از هفت حرف به نام‌های دو - ر - می - فا - سل - لا - سی تشکیل شده است و چنانچه نسبت به الفبای زبان‌های دیگر محدودتر و کم‌تر است، در عوض - تا آن جا که گوش غیرمسلح می‌تواند بشنود - دوره تسلسل و تکرار دارد و هر یک از حروف تکراری نسبت به حرف هم‌اسم خود یک هنگام و یا هفت نت، زیرتر و یا بهم‌تر است. (تصویر ۳)

روی پنج خط، پنج نقطه و بین خطوط حامل چهار نقطه‌ی مشخص می‌گذاریم و به ترتیب مانند تصویرهای ۴ و ۵ و ۶ نام‌گذاری می‌کنیم و هیچ‌گاه جای آنها را تغییر نمی‌دهیم.

تصویر ۴

تصویر ۵

تصویر ۶

خطوط اضافی یا تکمیلی - چون این ۹ صدا برای تمام احتیاجات موسیقی ما کافی نیستند صداهای اضافی دیگری به کار می‌بریم و به نام «خطوط اضافی» و یا «تکمیلی» نام‌گذاری می‌کنیم. (تصویرهای ۷ و ۸)

تصویر ۷

تصویر ۸

اگر با دقت توجه کنیم این نت‌ها همان نت‌های روی خطوط و بین خطوط هستند؛ ولی چون امتداد خطوط برای تند خواندن

ایجاد اشکال می‌کند به صورت خط‌های کوتاه و بریده نوشته شده‌اند و به همان ترتیب و توالی نت‌های گذشته خوانده می‌شوند. البته صداهای بیشتری - برای سازهای دیگر - وجود دارد که ممکن است از حدود و وسعت کلید سل هم خارج شده و به کلیدهای دیگر نیاز باشد؛ ولی برای سنتور همین‌ها کافی هستند. پس وسعت صدای سنتور مطابق تصویر ۹ خواهد بود.

تصویر ۹

زمان نت‌ها - برای اجرای یک آهنگ موسیقی لازم است که بعد از فراگرفتن اسامی نت‌ها مدت توقف، کشش و یا مدت سکوت هر یک از این صداها را تعیین نمود.

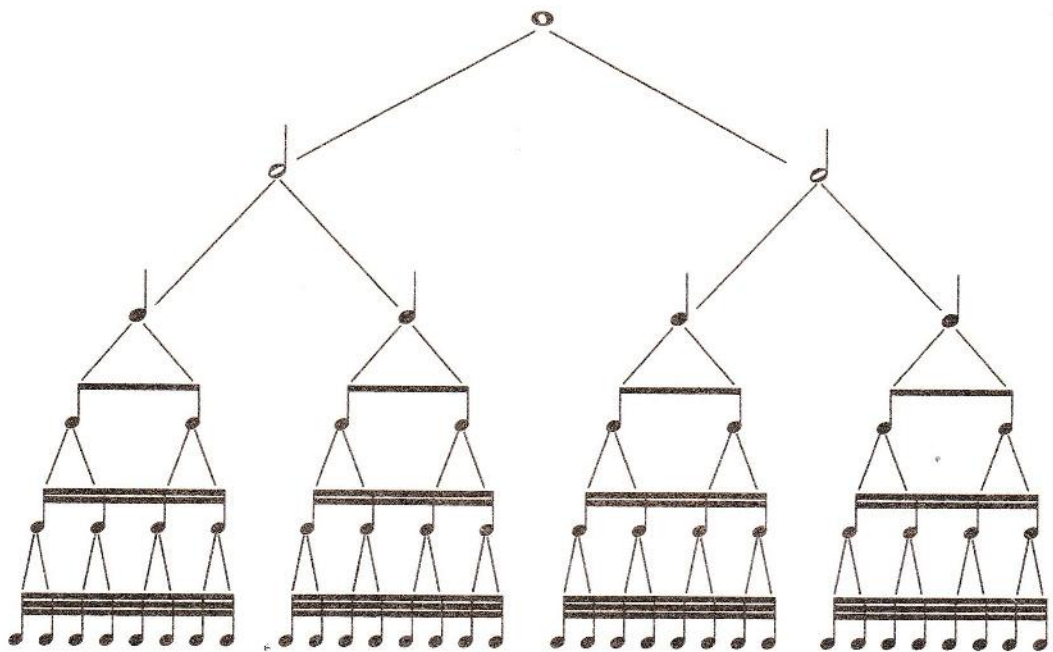
برای آشنایی به زبان موسیقی باید ابتدا واحد زمانی موسیقی را شناخت و آن شکلی به نام «گرد» است.

تصویر ۱۰

همان طوری که یک ریال واحد پول ایران محسوب می‌شود یک گرد نیز واحد زمان موسیقی می‌باشد و اگر اجزاء یک ریال ده‌شاهی و پنج‌شاهی یعنی هر کدام $\frac{1}{5}$ دیگری باشند؛ اجزای گرد نیز به نام‌های سفید، سیاه، چنگ، دولانچنگ و سه‌لانچنگ نامیده می‌شوند که هر کدام $\frac{1}{5}$ دیگری می‌باشند.

با این توضیح کافی است که گرد را دو برابر سفید و سفید دو برابر سیاه و سیاه را دو برابر چنگ و چنگ را دو برابر دولانچنگ و دولانچنگ را دو برابر سه‌لانچنگ بدانیم. (تصویر ۱۰)

تصویر ۱۱

تصویر شماره ۱۱ نشان می‌دهد که هر کدام از این کشش‌ها معادل با چند کشش دیگر می‌گردد. باید دانست که اگر دم‌های

تصویر ۱۲

چنگ و یا دولانچنگ را به طرف بالا یا پایین رسم نماییم اشکالی ندارد و همچنین می‌توان برای سهولت کار، دم چند چنگ و یا دولانچنگ را به هم متصل نمود. (تصویر ۱۲)

سکوت‌ها - در مقابل هر یک از این نت‌ها سکوتی مطابق با ارزش زمانی همان نت وجود دارد که نوازنده باید به همان مقدار سکوت کند تا ارکستر و یا خواننده بتوانند هنرنمایی کنند. (تصویر ۱۳)

تصویر ۱۳

وزن و میزان - موسیقی باید موزون باشد یعنی از ابتدا تا انتهای یک قطعه ضربی متناسب و مساوی اجرا شود. برای مثال باید گفت که انسان معمولاً با وزن حرکت می‌کند و قدم‌های او تند و کند نمی‌شود (فقط مست‌ها نامساوی و نامتعادل راه می‌روند) و همان‌طوری که طول یک راه پیمایی با قدم‌های مساوی تقسیم و پیموده می‌شود قطعه موسیقی نیز به اجزای کوچک مساوی تقسیم می‌گردد که آن را «میزان» می‌نامند و این میزان‌ها با خطوطی که «خط میزان» نامیده می‌شوند از هم جدا می‌شوند و میزان‌ها اگر از لحاظ شکل نت‌ها مختلف و متنوع باشند از لحاظ مجموع ضرب‌ها همگی مساوی و برابر هستند.

میزان‌های ساده - نت‌های این میزان‌ها ممکن است مجموعاً چهار و سه و دو ضرب باشند که آن قطعه نیز چهارضربی و سه‌ضربی و دوضربی خواهد بود و به صورت $\frac{4}{4}$ ، $\frac{3}{4}$ و $\frac{2}{4}$ نوشته می‌شود که صورت آن مقدار ضرب داخل هر میزان و مخرج آن نماینده تقسیمات نت گرد است.

میزان‌های ترکیبی - اگر صورت این کسر را در عدد ۳ و مخرج آنها را در عدد ۲ ضرب نماییم میزان‌های ترکیبی به وجود می‌آید مانند $\frac{12}{8}$ ، $\frac{9}{8}$ و $\frac{6}{8}$ و باید دانست که در میزان‌های ساده معمول هر سیاه یک ضرب محسوب می‌گردد و در میزان‌های ترکیبی معمول هر سیاه نقطه‌دار یک ضرب است و یک نوع میزان $\frac{3}{8}$ نیز وجود دارد که عیناً $\frac{3}{4}$ می‌باشد ولی تندتر اجرا می‌گردد و ترکیبی آن $\frac{9}{16}$ می‌شود.

فواصل نت‌ها - ابتدا باید دانست که در موسیقی اروپایی دو نوع فاصله وجود دارد به نام «پرده» و «نیم‌پرده» و برای آن که بتوان این فواصل را دور و نزدیک نمود وسایلی به کار برده می‌شود که دیز، بمل و بکار نامیده می‌شود (دیز در جلوی نت آن را نیم‌پرده زیرتر کرده و بمل نیم‌پرده بم می‌کند و بکار نت را به حالت اصلی برمی‌گرداند). (تصویر ۱۴)

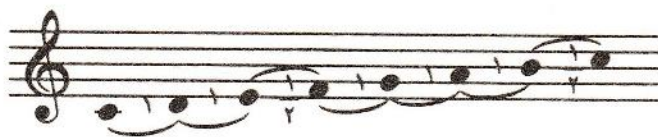

بکار بمل دیز
♭ ♭ ♯

تصویر ۱۴

اگر نت‌ها را پشت سر هم قرار دهیم «گام» به وجود می‌آید که پایه و اساس موسیقی امروزی دنیاست و طبیعی‌ترین آن‌ها گام

«دوی بزرگ» می‌باشد که پایه و الگوی گام‌های بزرگ دیگر است و فواصل آن به این ترتیب است. (تصویر ۱۵)

تصویر ۱۵

و اگر از سایر نت‌ها با رعایت همین فواصل گام تشکیل دهیم گام بزرگ به نام همان نت خواهیم داشت. در موسیقی ایرانی فاصله دیگری وجود دارد که «ربع پرده» خوانده می‌شود و یک پرده را به چهار قسمت تقسیم می‌کند و علامات آن را کُرُن و سُرِی می‌گویند.

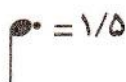
(کرن در جلوی نت آن را ربع پرده بم و سُرِی ربع پرده زیر تر می‌کند.) (تصویر ۱۶)

سُرِی کُرُن
♯ †

تصویر ۱۶

علامات موسیقی

تصویر ۱۷

نقطه - در سه مورد نقطه واقع می‌شود: یک بار هنگامی است که در جلوی نت قرار گرفته و نصف بر کشش آن نت اضافه می‌کند. (تصویر ۱۷)

تصویر ۱۸

و یک بار در بالای نت قرار می‌گیرد و باید آن نت را مقطع و بریده اجرا کرد. (تصویر ۱۸)

تصویر ۱۹

و یک بار بنام نقطه توقف در داخل یک نیم‌دایره گذاشته می‌شود و نوازنده و خواننده را به دلخواه متوقف می‌کند تا جایی که ممکن است قطعه از ضرب خارج گردد. (تصویر ۱۹)

تصویر ۲۰

خط اتحاد - خطی است منحنی که روی دو نت هم‌اسم و هم‌صدا گذاشته می‌شود و در این موقع نت اولی ذکر شده و کشش آن روی نت‌های بعد ادامه پیدا می‌کند. (تصویر ۲۰)

تصویر ۲۱

خط اتصال - خطی است منحنی که روی دو یا چند نت مختلف قرار می‌گیرد و در این مورد آن نت‌ها متصل و نرم اجرا می‌شوند. (تصویر ۲۱)

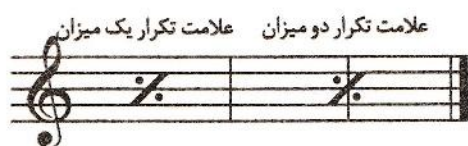
تصویر ۲۲

نت‌های زینت - حروف کوچکی هستند که جزو ضرب محسوب نمی‌شوند ولی به سرعت اجرا می‌گردند. (تصویر ۲۲)

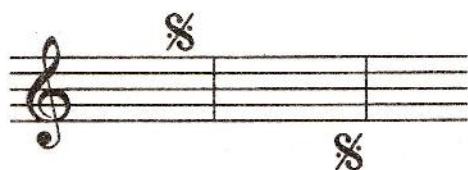
تصویر ۲۳

علامت تکرار چند میزان - علامتی است به شکل دو خط موازی و عمود بر حامل که با دو نقطه از یک طرف محصور می‌شود و موقعی استعمال می‌شود که بخواهند از دوباره نوشتن یک جمله موسیقی صرفه‌جویی کرده آن را تکرار نمایند. (تصویر ۲۳)

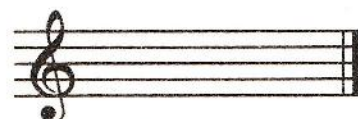
تصویر ۲۴

علامت تکرار یک و دو میزان - اگر بخواهند یک میزان را تکرار کنند آن را به شکل خط مایل و دو نقطه در بالا و پایین داخل یک میزان قرار می‌دهند و اگر برای دو میزان باشد به همان شکل ولی بر روی خط میزان نوشته می‌شود. (تصویر ۲۴)

تصویر ۲۵

رجعت - نوعی علامت تکرار است که معمولاً دو بار نوشته می‌شود و بار دوم آن غالباً در انتهای قطعه است و وقتی به آن می‌رسیم باید از جایی که بار اول نوشته شده تکرار نموده تا به پایان برسیم. (که پایان با علامت FIN مشخص می‌شود.)

تصویر ۲۶

دولا خط - دو خط عمودی است در انتهای قطعه که پایان آهنگ را نشان می‌دهد. (تصویر ۲۶)

حسین صبا، فرزند حسین صبا ملقب به کمال السلطان، به سال ۱۳۰۳ ش. در تهران در خانواده‌ای هنردوست و صاحب قلم یا به عرصه‌ی وجود نهاد. پدر وی مدیر روزنامه‌ی ستاره‌ی ایران بود که در تهران منتشر می‌شد. صبا چون بعد از درگذشت پدر به دنیا آمده بود و تنها فرزند ذکور خانواده بود، همان نام پدر را بر وی نهادند. وی از دیپلمه‌های دارالفنون بود و پس از اتمام تحصیلات در دارالفنون، به هنرستان عالی موسیقی (کنسرواتوار) رفت و زیر نظر بهترین اساتید از جمله استاد ملک‌اصلاتیان در سال ۱۳۲۸ ش به دریافت دیپلم پیانو کلاسیک از آن هنرستان نائل گردید. همچنین آموزش سنتور را از بدو جوانی نزد استاد ابوالحسن صبا شروع نمود و بعد از مدتی تحت تعلیمات استاد

حبیب‌الله سمعی قرار گرفت و هنگامی که به دلایلی کلاس سمعی تعطیل شد دوباره به محضر ابوالحسن صبا بازگشت. حسین صبا نوازنده‌ی چیره‌دست پیانو و سنتور، از معدود هنرمندانی بود که به موسیقی علمی و عملی تسلط کامل داشت و این هنر والا را نزد بهترین اساتید زمان خود آموخته بود و بدون شک وجود وی توانست در حیات سنتورنوازی که به همت اساتید فقید حبیب‌الله سمعی و ابوالحسن صبا پایه‌گذاری شده بود نقشی مؤثر و سازنده داشته باشد.

حسین صبا تدریس پیانو و سنتور را از مهر ماه ۱۳۳۰ ش در هنرستان موسیقی ملی شروع کرد و تا زمان وفات تنها استاد سنتور هنرستان بود. از خدمات ارزنده‌ی وی ضمن تعلیم شاگردان، تألیف کتاب خودآموز سنتور است که چاپ اول آن در خرداد ۱۳۳۵ و چاپ دوم در دی ماه ۱۳۳۸ در زمان حیات ایشان منتشر گردید و بعد از فوت وی به دفعات تکثیر گردید. صبا مردی متین، خوش‌رو، مهربان و متری از هرگونه آرایش رفتاری و اخلاقی بود و به معنی واقعی ویژگی‌های خاص یک معلم را دارا بود. وی همیشه زندگی را به طنز می‌گرفت حتی در تمام دوران بیماری شکایتی از او شنیده نشد. خانه‌ی او همیشه محل اجتماع دوستان هنرمند و شاگردانش بود. در کار تدریس بسیار صبور و پرحوصله و سخاوتمند و برای شاگردانش به حق پدری دلسوز و شایسته بود و در طول زندگی کوتاه خود از شهرت‌های کاذب و تجارت هنری به شدت اجتناب می‌ورزید. با تشکیل ارکستر سازهای ملی به سرپرستی زنده‌یاد مهدی مفتاح در سال ۱۳۳۶ در هنرستان موسیقی ملی صبا تک‌نوازی و اجرای برنامه‌هایی را در آن ارکستر عهده‌دار بود و آثاری از تک‌نوازی وی ضبط شده بر روی نوار در دست می‌باشد. باید اضافه کرد حسین صبا و ابوالحسن صبا با وجود تشابه نام خانوادگی نسبتی با یکدیگر نداشتند. استاد حسین صبا، چندی قبل از درگذشت، از نوعی بیماری مغزی رنج می‌برد و دوبار برای جراحی و معالجه به انگلستان رفت ولی معالجات مؤثر واقع نشد و هنگامی که برای سومین مرتبه آماده‌ی سفر می‌شد بیماری شدت یافت و در بیمارستان هزار تخت‌خوابی به مدت ده روز بستری گردید و عاقبت در روز یکشنبه هجدهم آریبهشت ماه هزاروسیصدوسی‌ونه شمسی، در سن سی و شش سالگی در همان بیمارستان زندگی را بدرود گفت و در میان احترام همکاران و اقوام و شاگردان در جوار نام‌آوران موسیقی و شعر در مقبره‌ی ظهیرالدوله به خاک سپرده شد.